

Правові проблеми використання пестицидів і агрохімікатів в Україні

*аспірант кафедри теорії та
історії держави і права
юридичного Інституту
Романко С.М.*

Використання пестицидів і агрохімікатів у сільському господарстві не тільки України, а й інших країн світу, є темою не новою, оскільки у зв'язку із тривалим періодом застосування пестицидів та агрохімікатів проводились наукові дослідження даного питання, в тому числі і правові. Дана тема розглядалась у працях таких відомих вчених-правників як М.І.Козирь, О.М.Козирь, М.М. Бринчук, О.С.Колбасов, Ю.С.Шемшученко, А.К. Голіченков, Н.Н.Мельников та інших.

В останні кілька десятиліть років існування СРСР, до складу якого до 1990р. входила і Україна, спостерігалась стійка тенденція до збільшення масштабів агрохімізації. Швидкі темпи хімізації сільського господарства в країні створили проблему, оскільки застосування агрохімікатів тягне за собою не тільки позитивні, але й різко негативні наслідки (з яких основним є заподіяння шкоди як навколишньому природному середовищу в цілому, так і здоров'ю людини зокрема). „Хімізація сільського господарства зачіпає найбільш глибокі процеси сільськогосподарського виробництва, передбачає складні технології виробництва і застосування сотень видів сильнодіючих засобів хімізації, а їх активне використання чинить шкідливий вплив на екосистему в цілому та на окремі її елементи”.[1] На думку правника Колбасова О.С., раціональність формулювань якого ми розділяємо, в результаті застосування інтенсивних методів ведення сільськогосподарського виробництва, екологічні наслідки негативного характеру можна розділити на 3 групи:

1. Негативні наслідки, які полягають в руйнуванні основних продуктивних сил і виробничих ресурсів сільськогосподарського виробництва;

2. Негативні екологічні наслідки, які завдають шкоди не тільки сільському господарству, а й іншим галузям.

3. Негативні екологічні наслідки, які загрожують безпосередньо людині та які створюють небезпеку для життя і здоров'я людей, зайнятих у сільськогосподарському виробництві або тих, які проживають в сільській місцевості, а також тих, хто споживає харчові продукти, які виробляються із використанням агрохімікатів та біотехнологічних засобів.

Тому „подальша конкретизація екологічних вимог по використанню агрохімікатів повинна здійснюватись шляхом вироблення нових правил їх застосування, які відображають обов'язки підприємств в сільському і лісовому господарствах не тільки по їх господарському використанню а й по охороні НПС від забруднення шкідливими для здоров'я людей, рослинного і тваринного світу хімічними речовинами.”[2].

Нас цікавить в першу чергу створення та функціонування ефективного правового механізму запобігання негативного впливу пестицидів та агрохімікатів на сільськогосподарську продукцію (продукцію рослинництва і тваринництва), яка виступає у якості продукту харчування для людини, та будучи забрудненою шкідливими хімічними речовинами, може спричинити негативні наслідки для здоров'я людини.

Взагалі, щоб бути у повній мірі безпечною для життя та здоров'я людини, сільськогосподарська продукція повинна вироблятись без застосування пестицидів та агрохімікатів, проте на даний час повна відмова від використання в сільському господарстві України пестицидів та агрохімікатів неможлива. На сьогодні не існує іншого, більш ефективного, і одночасно менш шкідливого (чи повністю екологічно безпечного) способу боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур. Проте „при створенні організаційно-правового механізму регулювання використання агрохімікатів слід передбачати відповідні заходи, в тому числі стимулювання інших, нехімічних способів підвищення родючості ґрунтів і захисту рослин”[3]. Одним із способів, на думку О.С.Колбасова, могло би виступати державне

регулювання закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, яка виробляється при зменшеному обсязі використання пестицидів і агрохімікатів. На сьогодні це б теж було можливим, якби на державному рівні було б розроблено відповідний нормативний акт, який би встановлював, скажімо, окремі пільги (наприклад по оподаткуванню) для сільськогосподарських підприємств недержавної форми власності, які у виробництві сільськогосподарської продукції будуть застосовувати агрохімікати в менших (відповідно до встановлених таким нормативним актом кількостей) обсягах, чи не застосовувати взагалі.

На думку академіка А.А.Ніконова, яку ми частково поділяємо, найбільш раціональним способом боротьби зі шкідниками сільськогосподарських рослин є селекційний, але так, як створення стійких сортів є досить важкою та довготривалою в часі процедурою, також ведеться робота над запровадженням та подальшим розвитком інтегрованих методів захисту рослин, які поєднують біологічні, механічні, хімічні та інші способи. Ще за часів існування Союзу РСР було зроблено спробу застосування інтегрованих засобів захисту рослин, але необхідного поширення цей метод не отримав. „Інтегрований захист рослин – комплексне застосування методів для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів до невідчутного господарського рівня на основі прогнозу, економічних порогів шкодочинності, дії корисних організмів, енергозберігаючих та природоохоронних технологій, які забезпечують надійний захист і екологічну рівновагу довкілля”[4]. Перехід до інтегрованого методу захисту рослин включає в себе ряд етапів:

- Обмеження застосування пестицидів.
- Розробка селективних способів застосування традиційних хімічних засобів захисту рослин;
- Підвищення ефективності природних механізмів регуляції чисельності шкідників і збудників хвороб рослин за допомогою організаційних і агротехнічних заходів.

- Заміна пестицидів біологічними засобами регулювання чисельності шкідників та збудників хвороб рослин

Розробка інтегрованого методу може здійснюватись наприклад, у таких напрямках:

- об'єднання біологічного, агротехнічного і хімічного методів, використання біопрепаратів з невеликими дозами інсектицидів і фунгіцидів, встановлення оптимальних строків застосування; проведення локальних обробок;
- розробка методів біологічної боротьби зі шкідниками та хворобами рослин.

Ще в 1978р. році з метою зменшення об'ємів застосування пестицидів в державному плані економічного і соціального розвитку був встановлений новий показник – „захист сільськогосподарських культур від шкідників і хвороб рослин біологічним методом”.

Наслідки застосування пестицидів часто бувають досить несподіваними і для продуктів тваринництва, оскільки часто пестициди згубно впливають не на шкідників сільськогосподарських рослин, а на ті елементи екосистеми, які не були об'єктами їх застосування, в тому числі і на сільськогосподарських тварин, потрапляючи в їх організм із кормами, які містять надлишкові кількості небезпечних пестицидів і агрохімікатів.

„Стосовно рослинних сільськогосподарських культур, то в них відбувається накопичення залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів з перевищенням встановлених нормативів. Наприклад, нітрати накопичуються як в продовольчих, так і в кормових культурах. При їх споживанні в організмі людини (і в організмах сільськогосподарських тварин) нітрати перетворюються в високотоксичні нітроти, які серед інших негативних наслідків, викликають важкі захворювання крові у дітей. Крім того, із нітратів можуть утворюватись нітрозаміни, які володіють канцерогенним ефектом.” [5]

На нашу думку, не слід різко відмежовувати проблему правового регулювання та забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції при застосуванні пестицидів та агрохімікатів із загального контексту правової охорони навколишнього природного середовища від забруднення пестицидами та агрохімікатами, оскільки дане питання слід вирішувати комплексно, в тому числі і за допомогою правових засобів. Тільки комплексні заходи по охороні навколишнього природного середовища дозволять зберегти безпечно та сприятливе для життєдіяльності людини навколишнє середовище, а захист здоров'я людини (також і шляхом забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції, що споживається людиною), є першочерговим завданням охорони навколишнього природного середовища. Варто зауважити, що особлива увага повинна приділятися екологічній безпеці продуктів харчування, отриманих із сільськогосподарської сировини, оскільки, розділяючи думку вченої О.М.Козирь, вважаємо, що саме продукти харчування виступають основним джерелом забруднення організму людини іноземними речовинами. Тому охорона НПС від забруднення пестицидами та агрохімікатами повинна здійснюватись шляхом:

- Визначення правових принципів охорони і суворого їх дотримання;
- Розвитку системи правових норм, спрямованих на запобігання забруднення об'єктів НПС агрохімікатами і охорону здоров'я людини;
- Планування заходів по охороні НПС від забруднення агрохімікатами;
- Функціонування розвинутої системи екологічних нормативів, які регулюють вміст залишкових кількостей агрохімікатів в різноманітних природних компонентах і сільськогосподарській продукції;
- Наявності логічно побудованої системи ефективного контролю за охороною НПС від забруднення агрохімікатами, в т.ч. того, яке може негативно вплинути на екологічну безпеку сільськогосподарської продукції;

- Застосування заходів відповідальності у випадку здійснення такого забруднення.

При цьому слід обов'язково враховувати сучасний досвід правового регулювання і практику застосування законодавства про охорону НПС і здоров'я людини від впливу забрудненої пестицидами та агрохімікатами сільськогосподарської продукції у зарубіжних країнах.

На нашу думку, питанню розвитку біологічного методу слід приділити більшу увагу на державному рівні. Слід зазначити, що біологічний метод захисту рослин – це скорочення чисельності та знищення бур'янів і шкідників сільськогосподарських культур за допомогою інших організмів (ентомофаги, антагоністи, патогени) чи продукованих ними біологічно активних речовин (антибіотики, гормони, атрактанти).

Питання застосування біологічного методу в сільському господарстві України є актуальним, оскільки на даний час цей метод не застосовується. Хоча переваги його перед методом агро хімізації очевидні. Якщо звернутись до досвіду країн близького зарубіжжя із даного питання, то наприклад, в РФ науковими установами в системі біологічного методу захисту рослин реалізуються різноманітні напрямки біологізації інтегрованого захисту рослин, проводиться розробка нових біологічно активних речовин природного походження та активно застосовується біометод захисту рослин.

Стратегією і загальними перспективами в розвитку засобів захисту рослин є застосування :

- біологічних, екологічно безпечних методів и засобів боротьби з шкідниками и хворобами.
- застосування нових біораціональних хімічних препаратів с високою пестицидною активністю и малою небезпечністю для людини и навколишнього середовища.

Але правове регулювання біологічного методу на даний час в Україні перебуває у зародковому стані. Тобто, ні на одну комаху не встановлені

державні стандарти; корисні комахи не розглядаються в якості продукції; відчувається гостра нестача по вирощуванню корисних комах і препаратів. Дане питання розроблялось науковцями колишнього Союзу РСР, проте за 30 років їхніх досліджень з'явилась тільки одна промислова лінія по вирощуванню трихограми. В той же час, на нашу думку, саме створення законодавчої бази та правового механізму створення та діяльності біофабрик в Україні можуть бути деякі зрушення в розвитку застосування біологічного методу та зменшення обсягів застосування хімічних препаратів. На сьогодні діюче законодавство України не передбачає законодавчого регулювання здійснення біологічного методу, згадуючи у ст.1 Закону України „Про захист рослин” біологічний метод тільки у контексті засобів захисту рослин. Також не створено діючої системи установ по виробництву продукції, яку застосовує біометод. Проте в зарубіжних країнах, наприклад РФ, в системі Міністерства сільського господарства виробництво біопрепаратів здійснюється на базі біолабораторій, біофабрик, цехів обласних станцій захисту рослин, лабораторій в тепличних господарствах, господарських і міжгосподарських лабораторій, малих підприємств и кооперативів.

Тому, на нашу думку, було б доцільним внесення до Закону України „Про захист рослин” нового розділу, що носив би назву „ Правове регулювання застосування біологічного методу захисту рослин” і передбачав би організаційно-правові засади створення та функціонування контролюючих органів у цій сфері, а також основи створення та діяльності біофабрик, а також вимоги до якості продукції біофабрик та процесу її виробництва та використання та питання фінансування досліджень у цій сфері.

Крім того, для позитивного вирішення даного питання і досягнення мети, задля досягнення якої передбачено створення та діяльність біофабрик – застосування біологічного методу у сільському господарстві України на противагу методу агрохімізації, слід розробити єдині державні стандарти для забезпечення виробництва високоякісної продукції біофабрик, а також

забезпечити співпрацю та запозичення досвіду зарубіжних країн із даного питання (зокрема, це стосується промислових технологій вирощування продукції біофабрик).

Але внесення таких змін до законодавства України можливе лише за умови доцільності та необхідності застосування біометоду боротьби із хворобами та шкідниками рослин як альтернативи застосування методу хімізації, як значно небезпечнішого для НПС та безпеки сільськогосподарської продукції. Тому це питання потребує детального розгляду компетентних державних органів та попереднього здійснення ряду необхідних випробувань ефективності біологічного методу в умовах ведення сільського господарства України. На даний час більш доцільним було б розроблення Кабінетом Міністрів України та введення в дію наприклад, Порядку проведення лабораторних та польових випробувань організмів та препаратів, які використовуються при впровадженні біологічного методу захисту рослин. З іншого боку, це видається досить проблематичним із відсутністю нормативного закріплення впровадження біологічного методу в чинному законодавстві України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козырь О.М. Правовые вопросы охраны окружающей среды от загрязнения агрохимикатами. – М. – 1989. – с. 7.
2. Петров В.В. Экология и право. – М. – 1981. – с. 82-83
3. Колбасов О.С. Правовые основы охраны окружающей среды в сельском хозяйстве // Право и сельское хозяйство в СССР и Италии. – М. – 1980. – с. 87
4. Ст. 1 Закону України „Про захист рослин” від 14.10.1998р.
5. Муромцев Г.С., Герасимова Н.М. Интенсификация сельскохозяйственного производства и проблема защиты окружающей среды от загрязнения // Интенсификация сельскохозяйственного производства и проблемы защиты окружающей среды. – с. 11

АНОТАЦІЯ

Дана стаття присвячена особливостям застосування пестицидів та агрохімікатів у сільському господарстві України та їх негативному впливу на екологічну безпеку сільськогосподарської продукції. Стаття включає нові пропозиції внесення змін до законодавства України, які б регулювали застосування біологічного методу в сільському господарстві як альтернативі застосування пестицидів та агрохімікатів.

ANNOTATION

This article is dedicated to the characteristic features of using of the pesticides at the Ukrainian agriculture and their negative effect on the ecological safety of the agricultural goods. The article includes the original actual propositions in order to change the legislation which will regulate the using of the biologic method in the sphere of agriculture and its more alternative, than using the pesticides.